

Рецензії

ВІДЛУННЯ СХОДУ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Мейзерська Т.С. Re-presence: Відлуння Сходу в українській літературі XIX ст.: Зб. наук. статей. – Одеса: Астропринт, 2009. – 156 с.

Збірка статей Тетяни Мейзерської підсумовує її наукові зацікавлення у площині досліджень художніх запозичень та інтерпретацій українською літературою XIX ст. образів, мотивів та сюжетів східних літератур. Привертає увагу спроба авторки виокремити найтиповіші ознаки “українського варіанту цього різновиду гуманітарного знання” (14), систематизувати визначений сегмент літературних взаємовпливів у річищі запропонованої Е. Саїдом методології дослідження орієнтальних наративів. Можна цілком прийняти думки дослідниці про те, що українські художні “орієнтальні наративи” XIX ст. мали виразну антиколоніальну спрямованість, забезпечували своєрідний “вихід з імперської ієрархізації цінностей” у світовий культурний простір, сприяли виробленню “власного орієнтального художнього (а почасти і наукового) дискурсу”, закріпленню тієї національної “універсальної образності”, яка в постановці та розв’язанні проблематики етичного характеру нерідко орієнтувалась на архетипи східних культур.

Центральною постаттю “українських версій” Сходу, на думку Т.Мейзерської, був І. Франко, оскільки саме йому вдалося “найбільш органічно адаптувати європейський орієнталізм” (15). Одна з провідних думок І. Франка про те, що формування української культури й ментальності значною мірою пов’язане з духовним спадком найдавніших цивілізацій Сходу, в авторській концепції збірки видається основоположною. У такому плані письменник постає насамперед не стільки як художник-

інтерпретатор орієнтальної проблематики та образності, скільки вдумливий учений-компаративіст, наукові передбачення якого ще належно не оцінені українською гуманітарною наукою. Аналізуючи художні тексти орієнтальних літератур (насамперед давньоіндійські), І. Франко, як зазначає дослідниця, продовжуючи кращі традиції порівняльно-історичних студій, “тяжить до співставлення трансформованих варіантів і виявлення повторюваних смислових компонентів. При цьому його перекладацька і особливо літературна діяльність стає своєрідним доповненням наукового аналізу” (94). Про це свідчать наукові розвідки І. Франка “Притча про гадюку в домі”, “Байка про вужа в домі”, “Притча про сліпця і хромця. Причинок до історії літературних взаємин старої Русі” тощо). На думку Т. Мейзерської, тим самим встановлюється своєрідна “єдність наукового і художнього методів, яка дозволяє характеризувати Франка як культуролога, що організовує багатогранні прояви своєї інтелектуальної діяльності відповідно з імпліцитною філософською концепцією культури. Установка на аналіз міжкультурних контактів, здійснюваних за допомогою контактів літературних, була, очевидно, стрижнем цієї концепції” (94).

Зосереджуючись на певною мірою унікальному дослідженні І. Франком притчі про сліпця і хромця, авторка звертає увагу на сумлінність і глибину здійсненого автором компаративного аналізу. Давньоукраїнська версія відомої притчі Кирила Туровського розглядається в контексті фундаментальних пам’яток світової культури: давньоіндійської

“Панчатантри”, талмудівської Гагади, арабських “Казок 1001 ночі” та “Гумаюн-наме”, західноєвропейської збірки “Gesta Romanorum”, християнськими ересеями Іоакима Флорського тощо. Тим самим реалізується певна науково-світоглядна установка І.Франка, його прагнення побачити за міграціями сюжетів ті реальні механізми, які “забезпечували їх відщеплення та творчу трансформацію в новому культурному середовищі” (95).

У полі зору дослідниці – гностичні зацікавлення І. Франка, дослідження ним дуалістичних ересей маніхейства та богумільства, юдейсько-язичницького, зокрема равинівського, гносису, християнських містерій, Франкові інтерпретації давньоіндійських – переважно буддійських – сюжетів, які частково входили і до популярної середньовічної “Повісті про Варлаама та Іоасафа”, що стала предметом дослідження його докторської дисертації (“Заголовок у структурно-функціональній організації притч І. Франка”); художні трансформації давньоарабських пісень та історій зі збірки “Тисячі і однієї ночі” (“Поняття “краси в орієнтальнім стилі”: переклад І. Франком поезій “Тисячі і однієї ночі”, “Трансформація давньоарабського сюжету в поемі І. Франка “Абу-Касимові капці”); оригінальні версії мотивів “сліпоти” (“Притча про сліпця і хромця: символіка сліпоти” у творчості І. Франка”) і “жертвності” (“Мотив жертвності у поетичній творчості І.Франка”).

Прикметно, що Т. Мейзерська, по суті, уперше в українському літературознавстві актуалізує сходознавчі зацікавлення І. Нечуя-Левицького (“Китайський культурний тип” в освітленні І. Нечуя-Левицького”, “Індійські мотиви як засіб антиколоніальної риторики І. С. Нечуя-Левицького: індуська легенда “Скривджені і нескривджені”), пов’язуючи їх із виразною антиколоніальною риторикою письменника. Розглядаючи усну українську словесність у контексті народної словесності найдавніших цивілізацій Сходу, І. Нечуй-Левицький, на думку дослідниці, прагнув не лише віднайти спільні риси, які об’єднують архаїчні культури, зокрема індійську, китайську й українську, а й довести давність української

культури, яка, за його визначенням, виростає сама із себе, із власного принципу “національності”. Загалом, як зазначає авторка, орієнтальні наративи українських письменників “репрезентують різноманітність і складність досвіду літературних стосунків між імперією і культурою” (21), спроби культурної та національної самоідентифікації, вироблення власне національних “наративів емансипації і просвітництва”.

Визначальним аспектом літературних зіставлень у книжці став “простір культури”, оскільки саме він, вважає Т. Мейзерська, найсуттєвіше засвідчує органіку українського наративу як такого різновиду європейської орієнталістики, що позбавлений колоніальної риторики – “риторики влади”. Тому саме він стає визначальним у типологічній класифікації проектів української художньо-наукової орієнталістики ХІХ ст.: культурно-історичного, геокультурного, культурно-ідентифікаційного. У першому випадку може йтися про екстраполяцію культурних цінностей найдавніших цивілізацій Сходу, їх роль у формуванні української ментальності; у другому означається простір сусідських взаємовпливів, зокрема тюркських; у третьому, що, на думку авторки, складає найбільше поле для компаративних студій, вирізняється чимала низка художніх текстів, які дослідниця систематизує за кількома напрямками: індійські захоплення з ведійськими та буддійськими інсталяціями (І. Нечуй-Левицький, І.Франко, Леся Українка); близькосхідні варіації від побутово-речового освоєння до суфійської риторики (Леся Українка, А. Кримський); єгипетські візії Лесі Українки, китайський контекст у творчості І. Нечуя-Левицького.

Вартими уваги видаються спроби дослідниці бодай пунктирно означити наукову складову частину закладеного ХІХ століттям українського сходознавчого дискурсу. Адже справді, на серйозні наукові дослідження давно чекають сходознавчі розвідки А. Кримського, ціла низка блискучих наукових інтуїцій, оприявнених у дослідженнях І. Франка чи юної Лесі Українки. Шкода, що в поле уваги авторки не ввійшли сходознавчі

розвідки М. Драгоманова, який, по суті, заклав основи історичної парості українського сходознавства.

Стосовно особливостей художнього вираження орієнтального нарративу у творчості А. Кримського приваблює спроба авторки актуалізувати наукову полеміку з деякими положеннями відомої праці С. Павличко “Націоналізм. Сексуалізм. Орієнталізм. Складний світ Агатангела Кримського” (2000). Водночас варто було врахувати і здобутки дослідження сходознавчих студій та художніх творів А.Кримського, здійсненого Л.Грицик (“Орієнталістика А.Кримського в українському літературному процесі початку ХХ ст.”, 1994 р.). Орієнтальну поезію “Пальмового гілля” Т. Мейзерська спробувала означити як певну “містичну

пригоду” автора, один зі шляхів його художнього самопізнання, що дозволив розв’язати одвічний екзистенційний конфлікт між любов’ю і творчістю.

Безумовно, запропонована авторкою класифікація не вичерпує всього українського літературно-сходознавчого досвіду ХІХ ст., тут можуть бути певні уточнення. Однак цілому ця перша спроба систематизації малодосліджуваного сегмента української художньої культури видається вартою уваги.

Наталія Шумило

Отримано 1.02.2010 р.

м.Київ

УРОКИ МИНУЛОГО: СУТНІСТЬ РЕТРОСПЕКЦІЇ

**Гром’як Роман. Культура. Політика. Інтелігенція:
Публіцистика літературознавця. – Тернопіль: Джура, 2009. – 400 с.**

В українському сучасному літературознавстві ім’я Романа Гром’яка одне з найавторитетніших. У його особі маємо носія різних творчих змагань, які вчений успішно реалізовує впродовж майже п’ятдесяти останніх років. Це переконливо засвідчує щойно виданий збірник, який містить літературно-критичні нариси та публіцистичні статті, опубліковані автором у 1980–1990-х рр. Ідеться про особливу епоху, в умовах якої народжувалася та утверджувалася державна незалежність України. Варто одразу наголосити: на сторінках збірника читач віднайде передусім те, що оцінюється фактами, сказати б словами М. Коцюбинського, “з книжки життя” Р. Гром’яка. Ось, приміром, один із них: “Про призначення Гром’яка Романа Теодоровича представником президента України у Тернопільській області” від 23 березня 1992 року. І таких свідчень творення Української держави, що припало на злам ХХ ст., в особистій хроніці автора аналізованого

видання чимало. Усе це, поза всяким сумнівом, потребує системного вивчення, осмислення як окремих подій новітньої історії, так і їхнього узагальнення. У цьому контексті і привертає увагу нова праця Р. Гром’яка, якого “занесло аж у хащі влади”, якому довелося уявлювати себе “як Іншого”, коли не міг залишатися “гвинтиком” у чийось руках. Автор при цьому не раз ризикував і собою, і своїми дітьми; розчаровувався і втішався буттям в Україні, яка за його діяльної участі ставала незалежною, самостійною. Численні зізнання аналогічного характеру позначені відвертими особистісними оціночними рефлексіями, що адресуються як друзям-однодумцям, так і недругам. Вони сприяють розкриттю змісту пропонованого масиву літературно-критичних нарисів, що складають два своєрідних розділи – “Що доведено життям...” (6–89) та “Повернення (гартування пам’яттю)” (90–248). Структурно наявний ще й третій розділ,